

Děkuji Vám zejména za to, že jste své stanovisko tak jasně a jednoznačně formuloval a že mi dáváte příležitost, abych já se své strany stejně jasně formuloval stanovisko své. Odpovídá to upřímně přátelským vztahům mezi našimi zeměmi a národy.

Potvrzuji Vám, že v některých našich kruzích vznikl opravdu neklid v souvislosti s událostmi na Zakarpatské Ukrajině; bylo tomu tak následkem událostí ryze lokálního rázu a vzhledem k účasti v nich ryze lokálních činitelů. K tomu se připojily některé projevy kijevského rozhlasu, které pak byly mezinárodním tiskem zneužity od odpůrců Sovětského svazu i Československa.

Naproti tomu Vás, pane předsedo, ujišťuji co nejrozhodněji, že ani já osobně, ani vláda československá se ani na okamžik nedomnívala, že by sovětská vláda zamýšlela jednostranně řešit otázku Zakarpatské Ukrajiny nebo měla v úmyslu porušit dohodu mezi našimi státy. Znam dobře zásady politiky Sovětského svazu a vím, že je to naprosto vyloučeno. A prosím Vás, abyste těmto mým slovům plně věřil.

Dále plně souhlasím s Vámi, aby tato otázka byla řešena jen dohodou mezi Československem a Sovětským svazem „jakmile to uznají za zcela vhodné obě vlády“, jak sám to formulujete ve svém vzkazu. Přáli bychom si, aby to bylo po skončení války s Německem, tj. jakmile obnovení našich předmnichovských hranic s Německem a Polskem bude plně zajištěno a až já budu moci o věci mluvit s našimi činiteli v Praze.² Dodal bych k tomu jen dvě připomínky:

1. Nezměnil jsem svého stanoviska o této otázce od chvíle, kdy jsem po prvé o tom mluvil s Vaším velvyslancem I. Majským v Londýně v září 1939 a ani v budoucnosti ho nezměním. V tom smyslu také budu své stanovisko formulovat v Praze.

2. Otázka tato nebude s naší strany učiněna předmětem žádných diskusí nebo intervencí s jinými mocnostmi a na eventuelní konferenci mírovou chceme přijít, majíce ji již zcela v plném přátelství s Vámi vyřešenu. Jak já a vláda věc vidíme, nebude tato otázka mezi námi předmětem nějakého sporu.

Na konci svého vzkazu mi sdělujete, že sovětská vláda nejen nemá v úmyslu jakkoli poškodit zájmy Československé republiky, nýbrž naopak je plna odhodlání poskytnout jí veškeru pomoc při jejím osvobození a vybudování. Jsem Vám opravdu vděčen za tato slova. A chtěl bych zdůraznit, že tato slova už řadu měsíců Sovětský svaz uvádí ve skutek svými ohromnými a obdivuhodnými výkony své Rudé armády a politickou podporou, která nám při různých příležitostech — jako posledně při jednání o příměří s Maďarskem — vždy tak ochotně poskytoval. Československý lid je si toho dobře vědom. A dovolíte mi, pane předsedo, abych při této příležitosti zdůraznil, že není druhého státu a národa, který by si toho vážil více nežli československý a není druhého státu, který by choval tak upřímné city opravdového přátelství k Sovětskému svazu jako je to u republiky Československé. V plné úctě

V Londýně dne 29. ledna 1945.

Dr. Edvard Beneš.
Ripka.

AMZV Praha. Depeše odeslané, čís. 460 [Mos. 93]. Záznam depeše. — Též Československo-sovětské vztahy v době Velké vlastenecké války, Praha 1960, dok. čís. 123.

[155]

1945, 31. leden. Slovensko. — Článek „Československých listů“ o úkolech národních výborů na osvobozeném území východního Slovenska.¹

² Otázka Zakarpatské Ukrajiny se stala předmětem jednání na moskevských poradách představitelů Národní fronty v březnu 1945 (srv. dokumenty čís. 132 a 136). Definitivně byla vyřešena mezistátní československo-sovětskou dohodou z 29. června 1945.

¹ Autorem článku byl P. Bránik.

(...)²

Dnes majú národné výbory na Slovensku už svoju históriu a čo donedávna bolo iba predmetom diskúsie, prechádza teraz skúškou vo výhni praktického života. A životná prax plne potvrdzuje vývodiacu úlohu národných výborov pri obnovovaní československej štátnej suverenity na nových základoch ľudovej demokracie a rovnoprávneho spolunažívania českého a slovenského národa.

Už krátka, no bohatá činnosť národných výborov na oslobodenom strednom Slovensku, teda v tom svojráznom položení, keď časť Slovenska oslobodená vlastnými silami sa bránila náporu nemeckých okupačných hord, skytá veľmi cenný a zaujímavý materiál. Slovenská národná rada, ktorá stála na čele augustového povstania, prevzala 1. septembra všetku vládnu moc na oslobodenom území. Tajné národné výbory v mnohých mestách braly aktívnu účasť na príprave povstania a pokračovali verejne vo svojej činnosti podstatne v tom istom složení na oslobodenom území. V iných mestách boli národné výbory utvorené dohodou politických skupín. Všetky tieto národné výbory vykonávaly veľmi dôležitú prácu a preukazovali SNR veľmi cennú pomoc. Národné výbory v Turčianskom Svätom Martine, Zvolene, Banskej Bystrici, Ružomberku, na Vrútkach a v mnohých iných mestách si získaly zaslúženú slávu a zapísaly sa nesmazateľnými literami do nášho národno-oslobodzovacieho boja.

No predsa mali národné výbory v tomto období niekoľko nedostatkov, ktoré zavinily, že nemohly splniť svoje poslanie v plnej miere. Hlavným nedostatkom zrejme bolo, že národným výborom nebola jasne a bezvýhradne vymedzená pôsobnosť ako orgánom verejnej správy, ktoré preberajú právomoc dosavadných okresných úradov a notariátov. Národné výbory veľa dokázali pri mobilizácii ľudu do boja proti nemeckým okupantom, no pokiaľ ide o vlastné úlohy štátnej správy — a tie boli vzhľadom na nezvyčajné okolnosti mimoriadne ťažké — národné výbory chápali svoju pôsobnosť viac ako pomocnú.³ Vystupovali teda nie ako orgány verejnej správy, na čele ktorej stál naďalej okresný náčelník, ale ako národne-reprezentačné orgány. Zrejme mal na tento stav značný vplyv ináč potešiteľný fakt, že väčšina štátnych úradníkov na oslobodenom území zaujala kladný postoj k povstaniu a dala sa plne k dispozícii SNR. No zabudlo sa, že pri vymedzení pôsobnosti národných výborov neide o to, či sú po ruke spoľahliví úradníci alebo nie, ale o nový princíp verejnej správy, ktorá mala byť uskutočnená nielen za priamej účasti zástupcov ľudu, ale aj pod ich bezprostredným vedením. Bolo potom prirodzene vecou národných výborov použiť odborných služieb roduverných úradníkov.

Ďalším nedostatkom národných výborov na oslobodenom území stredného Slovenska bolo, že nebyly volené všetkým občanstvom a že ich zriadenie nebolo spojené s mobilizáciou všetkých složiek národa pre zodpovedné úlohy, ktoré národné výbory mali splniť. Tak mohol tu a tam vzniknúť dojem, že národné výbory nie sú všenárodnými orgánmi, ale iba orgánmi istých politických skupín. To hatilo pritiahnutie k činorodej práci tých politických složiek a tiež občianstva bez určitej politickej príslušnosti, ktoré neboly zúčastnené na organizácii povstania, avšak ktoré dozaista bolo možné získať pre ciele národno-oslobodzovacieho boja.

Za krátky čas, čo slovenská ľudovláda mohla pôsobiť na oslobodenom území, nebolo možné odstrániť všetky prekážky, hatiace činnosť národných výborov. No napriek tomu veľká práca nimi vykonaná priniesla i praktický dôkaz, že národné výbory ako základné orgány novej ľudovej demokracie v prechodnom období môžu úspešne plniť všetky úlohy na nich vložené.

Za iných okolností byly zriadené a započaly svoju činnosť národné výbory na východnom Slovensku, na území oslobodenom Červenou armádou. Zprávy, prichádzajúce z nášho oslobodeného východu svedčia o nezvyčajnej iniciatíve a obrovskom nadšení, s ktorým sa náš ľud ujíma verejnej moci. Len čo naši ruskí bratia oslobodzujú tú ktorú obec, je svolávané shro-

² Vynechána prvni část článku všeobecné povahy.

³ Viz poznámky k dokumentu čís. 45 a 54.

maždenie voličov, ktorí volia národný výbor. Z Medzilaboriec, Humenného, Trebišova, Michaloviec a mnohých iných miest sa hlási úplná alebo takmer úplná účasť voličov. Po ustavení miestnych národných výborov schádza sa bezodkladu okresná konferencia, na ktorej sa volí okresný Národný výbor. Za členov Národného výboru sú volení aktívni národní bojovníci, čestní roduverní Slováci. Medzi členmi Národného výboru nachádzame obyčajne i učiteľa, i farára a zástupcov všetkých vrstiev obyvateľstva. Za predsedu okresného Národného výboru v Medzilaborciach je na príklad zvolený Piso Ivan, učiteľ, aktívny partizánsky bojovník, ktorý spolu s ľudom odišiel do hôr a bojoval proti Nemcom. Účasť na voličských shromaždeniach a okresných konferenciách je veľká. V Trebišove na schôdzi voličov bolo prítomných na 800 ľudí. V Michalovciach vyše 400, to je všetci občania s volebným právom, lebo ostatných nemeckí banditi pred svojim ústupom odvliekli do svojho zázemia. Na okresnej konferencii v Humennom bolo prítomných 80 delegátov z 38 obcí, na okresnej konferencii v Michalovciach 203 delegátov z 66 obcí, na okresnej konferencii v Medzilaborciach bolo prítomných 89 delegátov. Už tieto sporadické údaje dokazujú, že zriaďovanie národných výborov je sprevádzané veľkým ľudovým hnutím.

Na voličských shromaždeniach a okresných konferenciách odznievajú sebavedomé reči. V Medzilaborciach jeden z delegátov vyhlásil: „My, ľud medzilaborecký začíname sami vládnuť. Bez politických tútorov a bez advokátov: sme dospeli, sami to dokážeme.“

Oslobodený ľud, ktorý si sám zvolil národné výbory, považuje ich za svoje orgány a pomáha im zo všetkých síl. A veru bez tejto pomoci národné výbory nemohly by zdolať tie často nadľudské úlohy, pred ktoré ich postavilo strašné dedičstvo nemeckých vandalov. Domy a hospodárske staviská vypálené, majetok vyrabovaný, veľká časť obyvateľstva odohnaná neznámo kde, zničené závody a elektrárne, tak to vyzerá nezriedka v našich obciach, kde sa začína budovať nový život. Treba zaistiť zásobovanie obyvateľstva, treba dať ľuďom strechu nad hlavu, treba uviesť do prevádzky podniky, ktorých majitelia nie sú prítomní. A pritom všetkom treba pomáhať bratskej Červenej armáde pri oprave ciest a železníc, aby mohla pokračovať v oslobodzovaní okupovaného územia.

Národné výbory, neľakajúc sa žiadnych ťažkostí, daly sa do práce. Národný výbor v Trebišove oznamuje radostnú zprávu, že Nemci nestačili odviezť strojné zariadenie cukrovaru, hoci bolo už odmontované a že za krátky čas práca cukrovaru sa obnoví. Národný výbor v Michalovciach hlási, že už započal svoju činnosť úrad práce, Úrad pre zásobovanie, Sociálne oddelenie, že už pracuje pivovar a iné závody, že veľkostatky v Žabianoch a v Meďo byly dané do vnútej správy. Z Medzilaboriec sa oznamuje, ako družnou prácou všetkých pod vedením Národného výboru sa prekonávajú veľké zásobovacie ťažkosti, pri čom pravda, veľkú pomoc znamená vzácny dar maršála Stalina: 10 000 ton obilia.⁴ Z humenského okresu sa dozvedáme, že na základe jednohlasného usnesenia okresného národného výboru veľkostatok maďarského grófa Andrásyho prechádza do správy Národného výboru. A to sme vymenovali len malú časť starostí národných výborov. Treba sa starať o školskú výchovu — a vďaka obetavosti občanstva a učiteľov v niektorých obciach už mohlo byť započaté s vyučovaním —: treba zaistiť pokoj a poriadok, tentoraz bez úvodzoviek, demokratický poriadok slobodnej zeme: treba vo všetkých oboroch hospodárskeho, kultúrneho a sociálneho života zaliečiť hlboké rany zasadené nemeckými barbarmi a to čo najrýchlejšie.

Tak pracujú národné výbory na našom oslobodenom území, tak si buduje náš oslobodený ľud svoje vlastné orgány moci, aby zo spálenísk a rozvalín si zriadil nový šťastnejší domov. Svojou prácou vyvracajú všetky námietky, ktoré sa pred tým ozývaly proti ľudovým orgánom moci, akoby vraj nemohly zaručiť zákonný poriadok a návrat k normálnemu životu, ba priamo podnecovali anarchiu.

Ukázalo sa naopak, že národné výbory vedia si nielen získať potrebnú autoritu ako orgány moci, ale zároveň podnietiť i najširšiu iniciatívu ľudu pri riešení veľkých úloh verejnej správy

⁴ Viz poznámku k dokumentu čís. 142.

a že teda národné výbory ako nová forma orgánov demokratickej štátnej moci sa plne osvedčily a zdolávajú ťažkosti, zoči voči ktorým by každá byrokracia bola bezmocná.

Činnosť národných výborov podáva taktó i skvelý a presvedčivý dôkaz politickej vyspelosti slovenského ľudu, jeho národného povedomia, jeho obetavosti a schopnosti sám si spravovať svoje veci.

(...)⁵

Nieto pochybnosti, že pre zriadenie a činnosť národných výborov na celom Slovensku budú smerodajné zásady, ktoré sa tak dobre osvedčily na našom oslobodenom východe.

Ide predovšetkým o to, aby Národné výbory boli zvolené všetkým občianstvom s volebným právom, teda mužov a žien od 21., po prípade už od 18. roku. Len zradcovia, ktorí stáli v nemeckých službách, sú z volebného práva vylúčení. Spôsob voľby môže byť rôzny, no nijako neslobodno pripustiť, aby voľba bola odbavená ako nejaká formalita. Voľba národného výboru musí byť prvým politickým aktom oslobodeného ľudu, lebo len tak možno dosiahnuť, aby národné výbory mali patričnú autoritu a zaistenú spoluprácu všetkého občianstva. Vo volebnej kampani i keď musí byť čo najkratšia, treba všetky složky občianstva zainteresovať o zriadenie nového ľudového orgánu a náležite vysvetliť jeho význam. Je samozrejmé, že aj v obciach, kde v dobe nemeckej okupácie pracoval tajný národný výbor, treba zvoliť po vyhnaní Nemcov nový výbor, po prípade voľbou potvrdiť složenie dosavadného tajného národného výboru.

Všetky národné výbory na našom východe sú tak složené, že v nich sú zastúpené všetky vrstvy obyvateľstva, robotníci, roľníci, remeselníci, obchodníci a inteligencia. S veľkým nadšením boli zvolení do národných výborov aktívni národovci a statoční partyzánski bojovníci. Národné výbory sú orgánmi národnej jednoty a preto z nich nemajú byť vylúčené žiadne politické složky,⁶ ktoré sú ochotné čestne a obetavo spolupracovať na budovaní novej demo-

⁵ Vynechán odstavec o postavení fronty na Slovensku.

⁶ Otázka stranicko-politického složení národných výborů patří k závažným stránkám problematiky národných výborů na východním Slovensku v první etapě národní a demokratické revoluce v Československu. Z jednotlivých údajů není ovšem možné vyvozovat jednoznačné závěry a vždy je třeba přihlížet ke konkrétním podmínkám v jednotlivých místech a okresech. Skutečnost, že někde jsou národní výbory složeny pouze ze členů KSS, vyplývala buď z toho, že se KSS těšila v daném místě anebo okresu důvěře většiny občianstva, anebo z toho, že v místě anebo okrese nebyla ještě založena organizace Demokratické strany, mnohdy však byla důsledkem nesprávné sektářské politiky místních funkcionářů KSS. V řadě míst, zejména při volbách ONV, byla od počátku uplatněna zásada paritního zastoupení KSS a DS (resp. občianského bloku, pokud organizace DS nebyla ještě založena), takže stranicko-politické složení takového národního výboru nemůže být ukazatelem politického vlivu KSS v daném místě či okrese.

Potěšitelným zjevem — na rozdíl od stavu za povstání (srv. pozn. čís. 2 k dokumentu čís. 54) — byla poměrná široká účast bezpartijních občianů v národních výborech východního Slovenska.

Složení národních výborů a způsob voleb byl začasťe předmětem kritiky. Vedení KSS sledovalo některé zjevy se znepokojením, jak je zřejmé ze zápisu konference funkcionářů KSS v Košicích, konané dne 8. 4. 1945, na níž bylo kritizováno, že volby do národních výborů se nestaly na mnoha místech „politickou školou pro masy. Často byly provedeny formálně podle předběžné dohody, nebylo využito iniciativy zdola, často byly provedeny i na základě mechanické parity, ačkoliv jsme řekli — pravilo se v úvodním referátě — že při volbách lidových orgánů neplatí parita kromě míst, kde NV vyšly z podzemí. Jak se někde provádějí volby, vysvítá ze zprávy s. Klokoče: do dědiny přijdou dva delegáti, jeden komunista, jeden demokrat, svolají schůzi, na kterou přijde i předseda ľudové strany i Hlinkovy gardy, funkce si podělí staří obecní funkcionáři a jde to jako dřív. Jinde se zase projevují snahy o dosažení naší majority stůj co stůj. Z toho vznikají komplikace a obtíže.“ (AÚD KSČ Praha, f. 68, inv. j. 13.) Tyto drastické zjevy nebyly ovšem příliš časté.

Úplné a spolehlivé údaje o stranicko-politickém složení národních výborů na východním Slovensku v období jejich vzniku a počátečních činností se dosud nepodařilo shromáždit. Neměly je k dispozici ani tehdejší vedoucí orgány KSS, takže na vzpomenuté již konferenci 8. 4. 1945 byla oznámena pouze následující dílčí čísla: „Ze 14 okresů východního Slovenska ve 413 obcích ze 4655 členů NV je 1765 komunistů, 1404 demokratů, 862 bezpartijních. V okresech 2. ukrajinského frontu máme většinu ve 3 okresech, polovinu v jednom a ve zbývajících pěti mají komunisté menšinu. Naše zprávy z této oblasti jsou však neúplné.“ (AÚD KSČ Praha, f. 68, inv. j. 13.)

Cenné údaje o složení ONV východního Slovenska v r. 1945 uvedl na sjezdu slovenských historiků v červnu 1962 v sekci nejnovějších dějin J. Jablonický. Podle výzkumu jím provedeného byl ONV v Humenném (první volený ONV na východním Slovensku, a to již 10. 12. 1944) 18členný, bylo v něm 14 členů KSS, 2 za DS a 2

kratickej republiky. Nie stará strannická príslušnosť, ale predovšetkým čestný postoj k veľkému oslobodzovaciemu boju nášho národa a schopnosti každého občana nech sú i naďalej smerodajné pre každú kandidatúru.

Skúsenosť z nášho oslobodeného východu dokazuje, že činnosť národných výborov je veľmi mnohostranná, že často sú národné výbory postavené pred úplne nové a nepredvídané úlohy. Bolo by falošné žiadať od národných výborov, aby svoje opatrenia previedli len na základe platných zákonov predmníchovských. Práve v prechodnom období sa utvára polozenie, ktoré vyžaduje opatrenia, nepredvídané zákonom. Je iste na mieste, keď sa národné výbory v takomto prípade budú správať verejným záujmom, to je predovšetkým záujmom čo najplnšieho nazadenia síl vo vojne proti hitlerizmu a dobre uváženým záujmom ľudu. Nezriedka sa vyžaduje hlboký zásah do hospodárskeho života. Národný výbor musí vedieť zabezpečiť čo najrýchlejšie riadny chod výroby a všetkého hospodárskeho života. Musí sa starať o riadne, poctivé spravovanie podnikov, ktorých majitelia sa nezdržujú na mieste, alebo ktoré boli konfiškované. Často bude treba náležite dbať o to, aby bola zamedzená sabotáž v podnikoch, vedených osobami, o národnej spoľahlivosti ktorých sú dôvodné pochybnosti.

Podľa vyhlásenia našej zahraničnej vlády dočasnú vládnú moc na celom slovenskom území v miere jeho oslobodenia vykonáva SNR. Slovenskej národnej rade pripadá takto zodpovedná úloha usmerňovať činnosť národných výborov a v čo najtesnejšej spolupráci s nimi položiť pevné základy novej ľudovej Československej republiky, predbojovníkom ktorej sa stal slovenský národ svojim pamätným augustovým povstaním.

Je to prvý raz v histórii slovenského národa, čo Slováci berú správu svojich vecí do vlastných rúk, čo na Slovensku Slovák je plnoprávnym pánom svojho osudu a svojej zeme. A viditeľným výrazom tejto historickej skutočnosti sú práve národné výbory. Náš ľud dobre vie, že slobodu a demokratické práva v novej oslobodenej domovine nikto mu nedáva a nikto mu nesľubuje, že túto slobodu a tieto práva si sám vybojuje v krvavom boji a v tomto vedomí volí si národné výbory, ktoré sú jeho orgánmi, ktoré musia jemu slúžiť a sú aj jemu zodpovedné. Národné výbory, to je ľudová demokracia v praxi. A Národné výbory, to sú aj prvé stavebné kamene, ktorými sa kladie nerozborný fundament bratského a rovnoprávného spolunažívania Čechov a Slovákov.

Československé listy, 31. 1. 1945, čís. 2. Z článku „Národné výbory na Slovensku“.

1945, (4. únor).¹ Košice. — *Manifest Slovenské národní rady vytyčující hlavní úkoly lidové moci v osvobozené republice.*²

byli bezpartijní. ONV v Stropkově (zvolen 28. 1. 1945) byl též 18členný, z toho 1 člen byl za DS, ostatní komunisté; ONV v Gíraltovcích (15. 2. 1945): 16 členů, 12 za KSS, 3 za DS, 1 bez stranické příslušnosti. Podle sdělení J. Jablonického byla již od počátku uplatněna parita při složení ONV v okresech Levoča, Bardějov, Vranov n/T. a Košice-venkov, v Sobrancích (volba 20. 12. 1944) pak byli komunisté v menšině: z 28 členů ONV bylo 9 za KSS, ostatní bezpartijní, avšak zanedlouho nekomunisté vstoupili do DS, takže z 19 členů ONV bez stranické příslušnosti bylo 18 demokratů a pouze jeden bezpartijní.

Pokud jde o předsedy ONV, byli podle J. Jablonického všude členy KSS s výjimkou ONV Trebišov (DS), Sobrance a Košice-venkov (v obou posledních bez stranické příslušnosti).

Údaje o stranicko-politickém složení NV na východním Slovensku jsou též obsaženy v dokumentu 145 (pozn. 1), 192 (pozn. 1) a d.

¹ Datum určeno podle „Národní obrody“ čís. 1 ze dne 4. 2. 1945.

² Ve Vojenském historickém archivu je uložen v opise text podobného znění, avšak podstatně stručnější, označený jako prohlášení, jež vydává Slovenská národní rada „při obnovení svojej činnosti na oslobodenom Slovensku“ (VHA Praha. I. čís. sbor v SSSR - osvěta, SSSR IV — 88-3. Opis.) Tento text je datován lednem 1945 a lokalizován do Michalovců. Jde pravděpodobně o prvou verzi manifestu, o jejímž rozšiřování není nic známo. V podobě plakátů, letáků a v soudobém tisku se zachovala pouze verze, již přetiskujeme.